

gi in neortodoksni Kliini svečeniki, ki lahko v navezi sproducirajo tudi dela, ki nas kljub temu, da govore o spalnicah in spanju, ne morejo zazibati v sen.

Aleksander Žižek

O POŠTENIH PEKIH, GOLJUFIVIH MESARJIH IN ŠE ČEM

Aleksander Žižek, Rokodelci mojega mesta. Drobci iz delovanja celjskih cehov v času krepitve centralne deželno knežje oblasti, Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, Študije 4, Celje 2000, 207 strani.

Kot pove že naslov, je predmet avtorjeve razprave obrtništvo, barva platnic (modra) pa daje slutiti, za rokodelce katerega mesta gre. Delo sodi v niz sodobnih historiografskih prispevkov, ki se pri raziskovanju preteklosti zavedajo, da zgodovina niso zgolj "epohalni" dogodki, ampak namenjajo vedno več pozornosti tudi zgodovini vsakdanjega življenja. Avtor se zaveda, da so raziskovalci sicer morali najprej določiti glavne smeri družbenega (gospodarskega, političnega, upravnega) razvoja, sedaj pa je prišel čas tudi za mikrozgodovinske raziskave. Gre za raziskave, omejene na manjše prostorske enote, pri čemer se celjske cehovske bratovščine izkažejo kot nalašč v ta namen.

Uvodna poglavja prinašajo krajši oris nastanka in razvoja cehov na Štajerskem, vse do obdobja, ko začne v njihove svoboščine posegati država. Čeprav cehi v tem času v okvirih evropske zgodovine delujejo že nekoliko anahronistično, avtor ugotavlja, da je bila zgodovina cehov "še vse obravnavano obdobje v celjskem primeru tudi zgodovina mesta". Že od svojega nastanka so bili cehi strokovna združenja, ki so imela močan vpliv na različnih področjih. Poleg gospodarske in politične so imela tudi versko in karitativno funkcijo, ponekod pa so jim pripadale celo določene kompetence nižjega sodstva. Postopoma začno njihove pristojnosti ožiti mestni sveti in nazadnje deželno knežji državni aparat. Državo so namreč nove potrebe vedno bolj silile, da je posegala v gospodarstvo, kar se je odražalo predvsem v številnih novih obrtnih redih. Stari obliki ceha dokončno odklenka z obrtnim redom iz leta 1859, ko se korenito spremeni dotedanji položaj ceha. Nastanejo t.i. "mo-

derna obrtniška združenja", ki sicer še ohranijo socialno noto, v prvi vrsti pa postanejo strokovno-povezovalne interesne združbe.

V cehih so seveda že od začetkov veljala določena pravila, pot do mojstrstva in samostojne obrti pa se je vedno začela na najnižjem klinu, čemur je v obrtništvu ustrezal položaj vajenca. Pravila za sprejem in odpuščanje vajencev so bila sprva precej nedorečena, zato so jih skušali popraviti z novimi obrtnimi redi, ki so precej natančno določali potek izobraževalnega procesa. V njih je bilo denimo definirano vse od svečane sprejema, štirinajst dnevnega poskusnega dela, do jamstva dveh spoštovanih meščanov, ki sta zagotavljala, da učenec mojstru ne bo pobegnil pred iztekom učne dobe. Vajeništvo je namreč močno poseglo tudi v mojstrovo zasebno življenje. Svojemu varovancu je bil namreč dolžan nuditi streho nad glavo in prehrano.

Učna doba naj bi sicer oblikovala celotno mladeničevo osebnost, tako da so zanj z začetkom 19. stoletja vpeljali tudi nedeljsko ponavljalno šolo in izpit iz katekizma. Uk je vajenec običajno zaključil po treh letih z vpisom v vajeniško knjigo, čemur je sledila izstavitve vajeniškega pisma in obvezna pogostitev članov ceha. Podrobnosti so se od ceha do ceha razlikovale, spremenjale pa so se z novimi obrtnimi redi.

Naslednja stopnja izobraževanja je bilo pomočništvo. Pomočniki so predstavljali glavno usposobljene delovne sile, avtor pa je njihov položaj zelo umestno primerjal s položajem novodobne študentarije. Pomočniki so bili namreč med posamezniki, ki so se lahko svobodno potikali po svetu in si na ta način širili obzorja. Običajno je bilo namreč obvezno, da si na svoji poti do mojstrstva pomočnik nabere čimveč izkušenj v različnih krajih. Cehi so bili potujočim pomočnikom dolžni zagotoviti tako delo kot streho nad glavo. Svoj status so pomočniki dokazovali z ustaljeno pogovorno formulo in pozdravom, kasneje pa je bil z obrtnim redom določen poseben obrazec, kamor so vpisovali svoja priporočila in zaznamke cehi, pri katerih je pomočnik pred tem delal. Kar zadeva obvezno potovanje, so določeno izjemo predstavljali sinovi mojstrov, za katere je namesto običajnega potovanja zadoščala zgolj nekakšna "priglasitev" očetovih stanovskih kolegov.

Ko je pomočnik uspešno prestal omenjene obveznosti, ga je običajno čakalo še kakšno leto

“stažiranja”, nato pa je lahko končno opravljal mojstrsko skušnjo. Kot pri pomočništvu, so tudi tukaj na uspešno poklicno pot lahko precej vplivale dobre sorodstvene vezi. Sploh je bila običajna t.i. “dinastična pot”, kjer je sina do mojstrstva pripeljal kar njegov oče, ali pa je zanj (sploh, ko se je sin usmerjal v kakšno drugo obrt) poskrbel kakšen drug sorodnik. Do obrtne pravice je bilo moč priti tudi s poroko ali z nakupom obrtne pravice.

Obrtni redi so poleg dolžnosti in pravic določali tudi sankcije za njihovo neupoštevanje. Kazni so bile najpogostejše denarne, njihovi člani pa so ščitili tako mojstre kot vajence in pomočnike. Pomočnike je za hujše prekrške (npr. nepokornost) lahko doletela tudi zaporna ali celo smrtna kazen. Sicer pa je bil v primeru težjih kršitev predviden začasen suspenz ali celo trajen odvzem obrtne pravice.

Prvi izmed celjskih cehov, ki ga avtor obravnava, je pekovski. Gre za ceh, ki ga sicer še v začetku 18. stoletja ni krasila kdove kakšna složnost njegovih članov. Navkljub dejstvu, da so pekovi ravno v tem času močno hodile v zelje številne “stare babnice, gostači in kmetje, ki se te obrti niso nikoli učili”, ni ceh zaradi številnih sil različnih interesov dolgo časa ukrenil nič. Na papirju je obstajalo sicer več medsebojnih dogovorov, ki naj bi ščitili peke pred nelojalno konkurenco, vendar se je po mestu še naprej veselo prodajal kruh raznih šušmarjev. Resnici na ljubo tudi peki niso bili čisto brez grehov. Avtor namreč ugotavlja, da se je pekovi vedno znova “dogajalo”, da je bil njihov kruh lažji od predpisane, stalnica pa je bilo tudi njihovo tarnanje nad prenizkimi cenami. Stvar je včasih prišla celo tako daleč, da je nekatere goljufive peke doletela “čast” vožnje po drči, druge pa naj bi disciplinirala “majhna železna hišca, v kateri so zapelali peke, ki so pre majhne hlebe pekli.”

Posebno poglavje predstavi tudi nekaj najpomembnejših določil, ki so regulirala delovanje celjskega pekovskega ceha. Z določili so trkala predvsem na njihovo krščansko vest, saj so zelo poudarjala karitativne dolžnosti ceha, obsežen pa je tudi del, ki obravnava moralno članov ceha. Pomembne so bile tudi finance, sploh od konca 18. stoletja naprej, ko so se za poslovanje cehov vse bolj začele zanimati tudi mestne in državne oblasti.

Poglavje o mesarjih se za čas 18. stoletja naslanja predvsem na dve potrditvi cehovskih pravil,

ki ju hrani Zgodovinski arhiv Celje. Kot je običajno, so v njem urejena vprašanja s področja verskih in socialnih zadev ter moralna vprašanja, ki zadevajo mesarje. Kar zadeva finance, je zanimivo, da je imel ceh ločeni pomočniško in skupno blagajno, pri čemer avtor sklepa, da je bila prva namenjena izključno kritju stroškov potujočih in obolelih pomočnikov. Ohranjene so tudi cehovske knjige, vendar med njimi žal ni nobene pomočniške. Na osnovi razpoložljivih virov je avtor sestavil tudi sezname vseh nosilcev obrtne pravice, in navedel lokacije nekaterih mesnic.

Poglavje precej popestrijo drobci iz vsakdana mesarjev. Podobno kot peki so se tudi mesarji pogosto pritoževali nad prenizkimi cenami, na drugi strani pa so kupci pogosto tarnali zaradi slabe kakovosti in “zmot” pri tehtanju. Naveden je denimo primer naključnega preverjanja tehtnic, ki sta ga izvedla celjska četrtna mojstra. Ugotovila sta, da so bile tehtnice “popravljenе” od 3,5 do 28 dag, seveda v škodo kupca.

V Celju je obstajal tudi barvarski ceh, katerega delovanje osvetljuje prepis barvarskih svoboščin. Še pomembnejši dokument je knjiga četrtne skladnice barvarjev. Cehovska pravila so precej podobna pravilom drugih cehov. Natančna so pri verskih dolžnostih članov ceha, precej pa so nastrojena proti šušmarstvu. V nasprotju z večino cehovskih pravil razsvetljenega absolutizma, je barvarski še vedno vseboval določene diskriminatorne člene. Prepovedoval je namreč je manje nezakonskih otrok v vajeniški uk. Drugače pa avtor ugotavlja, da je glede na zabeležke v knjigi, ceh, kar zadeva disciplino, spadal med zglednejše, saj je v cehovsko knjigo zapisan en samcat prekršek zoper poklicno moralno.

Poglavju o barvarjih sledita dve krajši poglavji o tkalcih in klobučarjih. Tkalski ceh je bil med najšibkejšimi, saj je večina okoliških kmetov svoje potrebe zadovoljevala z lastnim platnom, večina meščanov pa je tkanine za svoje potrebe dobivala iz tujine. Tkalska obrt je bila eno prvih področij, ki jih je država liberalizirala. Kmete je celo spodbujala k lastni preji lanu, volne in bombaža. Cehovska pravila so tako, denimo, že v 18. stoletju določala, da je šušmarjem treba omogočiti legalizacijo njihove dejavnosti.

Precej skopi so tudi podatki o klobučarjih. To je bila tudi sicer obrt majhnih razsežnosti. Ohranjena so njihova cehovska pravila, kjer je posebnost predvsem določilo o prepovedi kockanja.

To naj bi namreč *“slabilo enotnost ceha in povzročalo pretepe”*. Postopki napredovanja po hierarhični lestvici v tej obrti so bili podobni tistim drugih cehov, le da so pri pomočnikih, ki so želeli napredovati v mojstrski naziv, precej favorizirali t.i. dinastični način, saj so bili sinovi mojstrov oproščeni enoletnega poskusnega dela.

Naslednje poglavje je nekaj obsežnejše, obravnava pa usnjarstvo, *“eno nar imenitniših obertnijstev našiga cesarstva”*, kot so zapisale Bleiweisove Novice sredi 19. stoletja. Kljub pomenu in precejšnji številčnosti usnjarjev in irharjev pa so viri o njihovem delovanju precej skopi. Predvsem o evidentiranju članstva in delovanju ceha je pravih zgodovinskih virov malo, zato se je avtor moral opreti na razne kronike in splošnejše *“zgodovine”*. Malo podrobneje so predstavljena cehovska pravila, zanimiva pa so predvsem v delu, ki članom ceha prepoveduje ubijanje ali slabo ravnanje s psi, mačkami in *“podobno živino”*. Ohranjena je sicer samo ena cehovska knjiga, vendar je ravno v njej avtor našel zanimiv primer pogovornih obrazcev, s katerimi so preverjali usnjarske pomočnike ob nastopu dela. Le-ti so pred uvedbo učnih pisem in podobnih dokazil svoje sposobnosti dokazovali predvsem s svojim jezikom.

V mestu so obstajale tudi nekatere sorodne obrti, kot jermenarstvo, rokavičarstvo, sedlarstvo in krznarstvo. Z usnjem je seveda povezano tudi čevljarstvo, vendar avtor ugotavlja, da se je za tem, sicer številčnim cehom, na žalost izgubila vsaka pisna sled.

Sledijo poglavja o cehih, v katerih je bilo združenih več različnih obrti. Gre večinoma za sorodne obrti, ki so bile zastopane ponekod z eno samo delavnico, tako, da so bile povezave pod isto streho povsem običajne. Tak primer so različne kovaške panoge (podkovski kovači, žeb-ljarji, nožarji...) in kolarji. Zanimiva posebnost njihovih cehovskih pravil je v tem, da so doseganje pomočništva sinovom mojstrov omogočali že *“v zibki”*, ceh pa se je tudi zavezal, da bo sina izučil tudi v primeru, da njegov oče prej umre.

Podobno kot v kovaškem, so bili v enem cehu združeni tudi mizarji, ključavničarji, ostrogarji, veleurarji in puškarji. Ceh je obsegal zelo veliko območje, sploh, ko so mu priključili še nekatere obrtnike Slovenj Gradca in Brežic. Ne glede na velik teritorialni obseg pa so viri za ta ceh dokaj skopi.

Obrt, ki je bila kar številčno zastopana, je bilo tudi lončarstvo. Njihova prva cehovska pravila so bila potrjena že v začetku 17. stoletja, avtor pa je izbral nekaj zanimivih določil. Tako so omenjena določila močno preganjala igranje za denar, nekaj posebnega pa je člen, ki zadeva pijančevanje. Določal je namreč, da je moral član ceha plačati kazen, če se ga je tako napil, da je moral *“popito vino spet nespodobno izbruhati”*.

Predstavitev podobe o celjskih obrteh zaokrožuje gradbeniški ceh, v katerega so bili združeni zidarji, tesarji in kamnoseki. Med njihovimi cehovskimi pravili predstavljajo svojevrstno posebnost določila, ki so veljala za cehovske sestanke. Tako je moral, denimo, najmlajši prisotni mojster pred pričetkom sestanka poskrbeti, da so člani *“oddali svoje orožje (bodala, nože, kladiva(!) in meče)”*. Druga pravila so precej podobna tistim drugih cehov, poglavju pa je avtor dodal nekaj epizod o težavah, ki so jih imeli meščani s predstavniki gradbenih obrti.

S poglavjem o gradbeništvu je podoba obrtništva v Celju v času med 17. in 19. stoletjem nekako zaokrožena. Pričujoči zapis prinaša sicer le kratek vsebinski pregled tega minuciozno napisanega dela, velja pa omeniti tudi njegovo dobro zunanjo podobo. Hvalevredno se zdi dejstvo, da študija skorajda v celoti temelji na zgodovinskih virih, v katerih je ogromno različnih, do sedaj še neobdelanih podatkov (letne bilance, gibanje cen, zaposlovanje...). Avtor je večino teh podatkov v svoji študiji zajel in jih tudi pregledno predstavil v obliki grafov, razpredelnic in diagramov, s čimer delo dodatno pridobi na teži. Knjigi so dodani tudi nekateri gradbeni načrti celjskih obrtnih delavnic, tako da lahko rečemo, da je slika o razmerah v celjskem obrtništvu skorajda popolna.

Simon Zupan